

Оглядове досьє щодо законодавства у сфері сімейно-шлюбних відносин у контексті запобігання і протидії домашньому насильству*

Анотація. В оглядовому досьє досліджується в порівняльному аспекті існуючий зарубіжний досвід законодавчого забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству стосовно таких питань: щодо наявності права на розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та/або протягом одного року після народження дитини та порядку розірвання такого шлюбу (в адміністративному та/або судовому порядку); практика розірвання шлюбу у зв'язку з домашнім насиллям (позови, механізм); практика призначення/стягнення аліментів до досягнення дитиною 3 років; практика утримання (аліменти, матеріальна допомога) одного з подружжя, який/яка є непрацездатним/ною (зокрема, вагітність, перебування у відпустці по догляду за дитиною); за яких умов здійснюється надання такої матеріальної підтримки (зокрема, цивільні договори, рішення суду тощо); механізми контролю з боку державних органів щодо прав одного з подружжя в разі розлучення у зв'язку з домашнім насиллям, а також щодо захисту прав дитини до досягнення нею 1(3) років. Зокрема, було проаналізовано законодавство таких держав, як: Австрія, Німеччина, Франція, Польща, Литва, Румунія, Греція.

Ключові слова: домашнє насильство; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами; практика Європейського суду з прав людини; Директива ЄС № 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Основна частина

Європейські стандарти щодо запобігання та протидії домашньому насильству закріплені, насамперед, у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)¹. Стамбульська конвенція була ратифікована Законом України² від 20.06.2022 р. № 2319-IX і набула чинності для України 01.11.2022 р. Імплементация положень Стамбульської конвенції в законодавство України повинна бути продовжена, оскільки, як зазначено у Звіті Європейської Комісії про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року від 08.11.2023 р.: «Ефективну імплементацію Конвенції ще потрібно розпочати в умовах підвищеного пріоритету, оскільки запобігання насильству за гендерною ознакою зазнало значних невдач у 2022 році, коли місцеві бюджетні субвенції були

¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_001-11#Text

² Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2319-20#n2>

скорочені через бюджетні обмеження, а соціальні послуги погіршилися поблизу лінії фронту та на тимчасово окупованих територіях України, а також у регіонах масового припливу внутрішньо переміщених осіб (ВПО)»³.

Крім того, стандарти Ради Європи щодо запобігання та протидії домашньому насильству розкриті в низці рекомендацій та резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи: Рекомендація (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи про захист жінок від насильства⁴; Резолюція 2476 (2023) Сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту⁵; Рекомендація (2010) 10 про роль жінок та чоловіків у недопущенні й вирішенні конфліктів та у зміцненні миру⁶; Резолюція 1861 (2012) про пропагування Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами⁷; Резолюція 1852 (2011) про психічне насильство⁸; Резолюція 1853 (2011) про захисні судові накази для жертв домашнього насильства⁹; Резолюція 1714 та Рекомендація 1905 (2010) про дітей – свідків домашнього насильства¹⁰; Резолюція 1512 та Рекомендація 1759 (2006) про парламенти, об'єднані в протидії домашньому насильству стосовно жінок¹¹; Рекомендація 1681 (2004) про кампанію протидії насильства над жінками в

³ Ukraine 2023 Report: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 08.11.2023. SWD(2023) 699. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

⁴ Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence (Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies) URL: https://search.coe.int/cm#_ftn1

⁵ Resolution 2476 (2023) Conflict-related sexual violence, adopted by the Assembly on 24 January 2023. URL: <https://pace.coe.int/pdf/fe70c266d1244931d8ef60f4e9cdc4aac8b020fa5a0e83ea2fd9f75af55ad234/res.%202476.pdf>

⁶ Recommendation CM/Rec(2010)10 of the Committee of Ministers to member states on the role of women and men in conflict prevention and resolution and in peace building (Adopted by the Committee of Ministers on 30 June 2010 at the 1089th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/09000016807b7fe0>

⁷ Resolution 1861 (2012) Promoting the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, adopted by the Assembly on 26 January 2012. URL: <https://pace.coe.int/pdf/59e103cd674d691fe605738c01dd286c91c4894b82d3c9bc60a59876608a03b5/res.%201861.pdf>

⁸ Resolution 1852 (2011) Psychological violence, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 25 November 2011. URL: <https://pace.coe.int/pdf/a05e8bac481aef5441efc55660ac396194a26ef9b36d1112d77443728cd0212/res.%201852.pdf>

⁹ Resolution 1853 (2011) Protection orders for victims of domestic violence, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 25 November 2011. URL: <https://pace.coe.int/pdf/ee6bcd5e8ea9bebf9d49ca643325c3967f432047b0f34c35b743d2566f57ff/res.%201853.pdf>

¹⁰ Resolution 1714 (2010) Children who witness domestic violence, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 12 March 2010. URL: <https://pace.coe.int/pdf/319d98d6e6d6a48b9718a529f8b32b40d62427aeca01f698d01bc70031fdc459/res.%201714.pdf>;

Recommendation 1905 (2010) Children who witness domestic violence, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 12 March 2010. URL: <https://pace.coe.int/pdf/b0fe31b0246a2f46dee6ac03b7d223280b2e26748fc215617868860084228372/rec.%201905.pdf>

¹¹ Resolution 1512 (2006) Parliaments united in combating domestic violence against women, adopted by the Assembly on 28 June 2006. URL: <https://pace.coe.int/pdf/30d5aba5b3adf05a34924871b165229620cdf8b426151a9762cca733c9055f28/res.%201512.pdf>;

Recommendation 1759 (2006) Parliaments united in combating domestic violence against women, adopted by the Assembly on 28 June 2006. URL: <https://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/Source/erec1759%20final.pdf>

Європі¹²; Резолюція 1327 (2003) про злочини, вчинені в ім'я так званої «честі»¹³; Рекомендація 1582 (2002) про домашнє насильство над жінками¹⁴; Резолюція 1247 (2001) про ушкодження жіночих статевих органів¹⁵; Рекомендація 1450 (2000) про насильство стосовно жінок в Європі¹⁶ тощо.

Європейські стандарти щодо запобігання та протидії домашньому насильству також знаходять свій прояв на рівні практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), насамперед, у рішенні у справі *Opuz v. Turkey* (заява № 33401/02)¹⁷. Практика ЄСПЛ охоплює захист від домашнього насильства змістом таких прав, як право на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини¹⁸), заборона катування (стаття 3 Європейської конвенції з прав людини), право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини). Основні положення практики ЄСПЛ щодо запобігання та протидії домашньому насильству викладені в таких рішеннях: *Kontrová v. Slovakia* (заява № 7510/04); *Branko Tomašić and Others v. Croatia* (заява № 46598/06); *Durmaz v. Turkey* (заява № 3621/07); *Civek v. Turkey* (заява № 55354/11); *Halime Kılıç v. Turkey* (заява № 63034/11); *Talpis v. Italy* (заява № 41237/14); *Penati v. Italy* (заява № 44166/15); *Tkheldize v. Georgia* (заява № 33056/17); *A and B v. Georgia* (заява № 73975/16); *Y and Others v. Bulgaria* (заява № 9077/18); *Landi v. Italy* (заява № 10929/19); *Bevacqua and S. v. Bulgaria* (заява № 71127/01); *E.S. and Others v. Slovakia* (заява № 8227/04); *A. v. Croatia* (заява № 55164/08); *Hajduová v. Slovakia* (заява № 2660/03); *Kalucza v. Hungary* (заява № 57693/10); *Valiulienė v. Lithuania* (заява № 33234/07); *Eremia v. the Republic of Moldova* (заява № 3564/11); *B. v. the Republic of Moldova* (заява № 61382/09); *Mudric v. the Republic of Moldova* (заява № 74839/10); *T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova* (заява № 26608/11); *M. and M. v. Croatia* (заява № 10161/13); *M.G. v. Turkey* (заява № 646/10); *Bălşan v. Romania* (заява № 49645/09); *Ž.B. v. Croatia* (заява № 47666/13); *D.M.D. v. Romania* (заява № 23022/13); *Volodina v. Russia* (заява № 41261/17); *Buturugă v. Romania* (заява № 56867/15); *Volodina v. Russia (no. 2)* (заява № 40419/19); *Galović v. Croatia* (заява № 45512/11); *Tunikova and Others v. Russia* (заява № 55974/16); *De Giorgi v. Italy* (заява № 23735/19); *M.S.*

¹² Recommendation 1681 (2004) Campaign to combat domestic violence against women in Europe, adopted by the Assembly on 8 October 2004. URL: <https://pace.coe.int/pdf/97109d01508a8af34089897239897dfeb5258ff29075f1b4f1efbec0371f1109/rec.%201681.pdf>

¹³ Resolution 1327 (2003) So-called «honour crimes», adopted by the Assembly on 4 April 2003. URL: <https://pace.coe.int/pdf/7339574bc229e61806dcf845a70520d61e2e8888c28f746a542d7fe763a5b8af/res.%201327.pdf>

¹⁴ Recommendation 1582 (2002) Domestic violence against women, adopted by the Assembly on 27 September 2002. URL: <https://pace.coe.int/pdf/277d96db714dad8c3a4a7f90efbcc284ddac5f71658658d6308affaf50230b59/rec.%201582.pdf>

¹⁵ Resolution 1247 (2001) Female genital mutilation, adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 22 May 2001. URL: <https://pace.coe.int/pdf/97b63a508fc99576d776ae709b934350fc4d7c48e489f49cc7b6ffe5dbdadbd1d/res.%201247.pdf>

¹⁶ Recommendation 1450 (2000) Violence against women in Europe, adopted by the Parliamentary Assembly on 3 April 2000. URL: <https://pace.coe.int/pdf/36204c31804f6f16fd5a21f31f39dc7b9f16c9c309b92e6cbfd218bdc57a2a45/rec.%201450.pdf>

¹⁷ Справа *Opuz проти Туреччини* (Заява № 33401/02) Рішення Європейського суду з прав людини 9 червня 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-201401>

¹⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

v. Italy (заява № 32715/19); J.I. v. Croatia (заява № 35898/16); I.M. and Others v. Italy (заява № 25426/20); Malagić v. Croatia (заява № 29417/17); Ghișoiu v. Romania (dec.) (заява № 40228/20); A.E. v. Bulgaria (заява № 53891/20); Gaidukevich v. Georgia (заява № 38650/18); Giuliano Germano v. Italy (заява № 10794/12); Luca v. the Republic of Moldova (заява № 55351/17); Bîzdîga v. the Republic of Moldova (заява № 15646/18)¹⁹.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Левчук проти України»²⁰ (заява № 17496/19) зазначено, що органи державної влади мають позитивний обов'язок запровадити та застосовувати належну нормативно-правову базу, що надаватиме ефективний захист від актів домашнього насильства (див. також рішення у справах «Беваква і С. проти Болгарії» (Bevacqua and S. v. Bulgaria) (заява № 71127/01, пункт 65, від 12.06.2008 р.), «А. проти Хорватії» (A. v. Croatia) (заява № 55164/08, пункт 60, від 14.10.2010 р.), та «Хайдуова проти Словаччини» (заява № 2660/03, пункт 46, від 30.11.2010 р.)). Якщо особа висуває небезпідставну скаргу щодо повторюваних актів домашнього насильства над нею чи інших видів знуцання, якими б незначними не були окремі епізоди, національні органи влади зобов'язані оцінити ситуацію загалом, у тому числі й загрозу продовження аналогічних подій. Серед іншого, ця оцінка має належним чином враховувати особливу вразливість потерпілих, які часто емоційно, економічно чи іншим чином залежать від своїх нападників, а також психологічний ефект, який може мати загроза повторного знуцання, залякування та насильства на повсякденне життя потерпілого. Якщо встановлено, що конкретна особа була постійним об'єктом знуцань, і є вірогідність продовження жорстокого поводження, окрім реагування на конкретні інциденти, органи державної влади повинні вжити належні заходи загального характеру для протидії основній проблемі та запобігання майбутньому жорстокому поводженню.

Серед актів *acquis* ЄС, які стосуються запобігання та протидії домашньому насильству, слід назвати такі: Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2012 р., що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/ІНА²¹; Директива 2011/99/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13.12.2011 р. про Європейський захисний ордер²²; Регламент (ЄС) 606/2013 Європейського Парламенту та Ради від 12.06.2013 р. про взаємне визнання заходів захисту в цивільних справах²³. 14 травня 2024 року було прийнято Директиву ЄС

¹⁹ Детальніше див.: Key theme: Article 2 Domestic violence. URL: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/domestic-violence>

²⁰ Левчук проти України: Рішення Європейського суду з прав людини (Заява № 17496/19). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/974_f92#Text

²¹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

²² Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/99/oj>

²³ Regulation (EU) No 606/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 on mutual recognition of protection measures in civil matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/606/oj>

2024/1385 Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством²⁴, яка набуде чинності 13 червня 2024 року. Ця Директива встановлює правила запобігання та боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством, зокрема: кримінальні злочини і покарання у сферах сексуальної експлуатації жінок і дітей та пов'язаних із цим кібер-злочинів; права жертв усіх форм насильства щодо жінок або домашнього насильства до, під час та протягом відповідного часу після кримінального провадження; захист і підтримку жертв, профілактику та раннє втручання.

- Стосовно питання щодо наявності права на розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та/або протягом одного року після народження дитини та того, яким чином здійснюється розірвання такого шлюбу (в адміністративному та/або судовому порядку)

У законодавстві держав-членів ЄС відсутня заборона щодо розірвання шлюбу за обставин вагітності дружини чи народження дитини. Тому в таких ситуаціях шлюб може бути розірваний, але за наявності підстав для розірвання шлюбу, визначених у національних законах. Відповідно до національних законів вагітність дружини чи народження дитини можуть впливати на процедуру розлучення, яка відбувається в судовому порядку, і на зміст рішення суду, з урахуванням усіх інших обставин.

У таких державах, як Англія, Бельгія, Болгарія, Литва, Латвія, Польща, Франція в основі розірвання шлюбу лежить принцип винуватої поведінки (хоча це не означає наявність однієї підстави для розірвання шлюбу). В Угорщині, Греції, Норвегії, Чехії вважається, що розлучення – це констатація краху сім'ї, а в Австрії, Німеччині – це домовленість²⁵.

Домашнє насильство, яке вчиняє один із подружжя, є прикладом винуватої поведінки. Суд зобов'язаний вирішити питання про вину кожного з подружжя у припиненні подружнього життя. У випадку з проявами домашнього насильства суд констатує вину виключно того, хто здійснює насильство.

У тих державах, де не застосовується принцип винуватої поведінки у справах про розлучення, встановлені судом факти домашнього насильства розглядатимуться як докази краху сім'ї. Потрібно звернути увагу, що при вирішенні судом справ про розлучення через домашнє насильство застосовуються також спеціальні закони, спрямовані на протидію такому насильству.

Можливість розірвання шлюбу в багатьох державах залежить від тривалості окремого (роздільного) проживання подружжя – сепарації. Наприклад, в Англії – п'ять років, Греції, Ірландії – чотири роки, Італії – три роки, Німеччині – два роки, Данії – один рік.

²⁴ Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>

²⁵ Дякович М.М. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за сімейним правом України. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 125-131. С. 126.

Отже, в європейських державах встановлені інші законодавчі підходи до регулювання розірвання шлюбу, ніж в Україні. Розірвання шлюбу через адміністративні органи в них не передбачене. Хоча у Франції, Греції можливе, окрім розірвання шлюбу в суді, і розірвання шлюбу, за наявності згоди подружжя, шляхом затвердження відповідного договору у нотаріуса²⁶. Проте процедура розірвання шлюбу у нотаріуса не застосовується у випадках серйозного розладу подружніх стосунків із причини домашнього насильства²⁷.

У Німеччині відповідно до Закону про процесуальне право в сімейних справах та справах добровільної юрисдикції («Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit»), а також статті 1564 Цивільного кодексу (BGB) «шлюб може бути розірваний лише за рішенням суду на вимогу одного або обох з подружжя». За наявності таких вагомих підстав, як насильство в сім'ї, алкогольна чи наркотична залежність одного з подружжя, строк сепарації (як умова процедури розірвання шлюбу) може бути скорочено.

Регламент Ради ЄС (Регламент Риму) III 1259/2010 встановлює правила розірвання шлюбів міжнаціональних пар в Європейському Союзі. На території держав-сторін Регламенту Риму III розірвання шлюбу через адміністративні органи також не передбачено.

- Стосовно питання, якою є практика розірвання шлюбу у зв'язку з домашнім насиллям (позови, механізм)

Шлюб у зв'язку з домашнім насильством у державах-членах ЄС розривається в судовому порядку за відповідним позовом одного з подружжя. Позов подається адвокатом, якого має найняти ініціатор розірвання шлюбу. Як правило, у цьому випадку відсутня згода другого з подружжя щодо початку процедури розлучення. Під час судового процесу необхідно надати докази винуватої поведінки другого з подружжя, іноді для цього потрібна фіксація фактів. Для призначення аліментів та утримання потрібні обґрунтування хвороби, непрацездатності, утримання дітей, скрутного матеріального стану, необхідних витрат, наявних доходів, відсутності професійної кваліфікації тощо. Всі докази вивчаються судом.

Зважаючи на те, що судова процедура може затягнутися, а існує небезпека для одного з подружжя та/або дітей (за наявності), доцільним є подання до суду заяви про вжиття відповідних тимчасових заходів, про видачу судового наказу протягом короткого періоду часу, якщо є нагальна потреба в судовому захисті. У заяві можна вимагати тимчасового врегулювання питань опіки над дітьми, аліментів та захисних заходів, таких як виселення чоловіка/дружини з подружнього будинку, заборона чоловікові/дружині наближатися до другого з подружжя та/або їхніх дітей тощо. Така практика відома у Греції²⁸.

²⁶ Розлучення у Франції. Що потрібно знати? Правовий лікнеп. URL: <https://paris-ua.com/rozluchennya-u-frantsiyi-shho-potribno-znati-pravoviy-liknep/>

²⁷ Розлучення в Греції – інформація та процес. URL: <https://greece.refugee.info/uk/articles/13535612850333>

²⁸ Розлучення в Греції – інформація та процес. URL: <https://greece.refugee.info/uk/articles/13535612850333>

Аналогічні захисні дії застосовуються судом у Франції. Якщо в ході розгляду матеріалів справи і свідчень обох сторін суддя, який розглядає сімейні справи, вважатиме, що насильство має місце, він виносить постанову про захист (наприклад, про заборону наблизитися до жінки) і застосує тимчасові заходи: визначає, із ким залишаться діти, хто буде користуватися житлом, і які фінансові зобов'язання будуть покладені на того з подружжя, хто вчиняє насильство. У Франції суд може доручити виключне здійснення батьківських прав одному з подружжя у разі насильства, яке вчиняє другий з подружжя²⁹.

Також у Франції у більшості випадків (особливо при наявності дітей) суд зобов'язує правопорушника покинути житло на час дії постанови, причому незалежно від того, чи є він власником житла або орендарем. Якщо жінка не має доходу, як правило, оплата житла покладається на чоловіка. Суд також зобов'язує його виплачувати щомісячну фінансову допомогу і, при наявності дітей, додаткову суму на їх утримання. Що стосується аліментів, то вони передбачаються в будь-якому випадку, тут сімейний статус батьків ролі не грає³⁰.

Отже, розірвання шлюбу у зв'язку з домашнім насильством зазвичай не є одноденною процедурою, а тому постраждала особа за потреби отримує захист шляхом вжиття певних судових заходів.

Проте, у Швеції суд може винести рішення про розірвання шлюбу негайно, без часу на обмірковування, якщо один із подружжя вступив у шлюб не з власного бажання (тобто мав місце примусовий шлюб)³¹.

Відповідно до Сімейного та опікунського кодексу Польщі від 25.02.1964 р. (Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy) та Цивільного процесуального кодексу Польщі 17.11.1964 року (Ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego) суд може встановити в рішенні про розірвання шлюбу виключну винуватість одного з подружжя (у випадку домашнього насильства – того, хто його вчиняє). Обставина щодо винуватості має істотне значення при розірванні шлюбу, оскільки від неї залежать умови призначення аліментів на утримання одного з подружжя.

У виняткових випадках у разі, якщо один із подружжя своєю вкрай неприйнятною поведінкою робить спільне проживання неможливим, за заявою другої сторони суд може прийняти рішення про примусове виселення такої особи³².

²⁹ Правовий порядок вирішення питання у разі вилучення дитини на території Франції. URL: <https://france.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/test/pravovij-poryadok-virishennya-pitannya-u-razi-viluchennya-ditini-na-teritoriyi-franciyi>

³⁰ Дюка Алла. Захист жінок від домашнього насильства у Франції. URL: <https://paris-ua.com/zahist-zhinok-vid-domashnogo-nasillya-u-frantsiyi/>

³¹ Сімейне життя. Розлучення. 2/2-2023. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/familjeliv.html>

³² Солтисьяк Марина. Розірвання шлюбу за законодавством Республіки Польща. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/rozirvannya-shlyubu-za-zakonodavstvom-respubliki-polshha>

- Стосовно питання, якою є практика призначення аліментів до досягнення дитиною 3 років

За законодавством Німеччини, аліменти отримує той із подружжя, із ким залишається дитина – як правило, це матір. Вони розраховуються до centa за так званою «Дюссельдорфською таблицею» – від чистого доходу батьків та віку дитини.

Якщо дружина не працювала до розлучення, вела господарство та піклувалася про дітей, вона не зобов'язана працювати в рік розлучення. Якщо дружина бере на себе обов'язок по догляду за дітьми після розлучення, вона не повинна працювати протягом перших трьох років життя дитини. У цьому випадку чоловік має сплачувати аліменти дружині й дитині. Після цих трьох років, залежно від індивідуальної ситуації, буде прийнято рішення щодо того, якою мірою оплачувана робота є доцільною для дружини. Якщо працевлаштування є недоцільним через підвищену потребу догляду за дитиною внаслідок інвалідності, дружина отримує аліменти³³.

- Стосовно питання, якою є практика щодо утримання (аліменти, матеріальна допомога) одного з подружжя, який є непрацездатним (зокрема, вагітність, перебування у відпустці по догляду за дитиною)

У Румунії після розірвання шлюбу сторона, яка перебуває в матеріально скрутному становищі, має право на отримання аліментів від іншої сторони лише за певних обставин і за умови дотримання певних обов'язкових вимог. Для отримання аліментів від іншої сторони після розірвання шлюбу сторона повинна довести, що вона їх потребує у зв'язку з непрацездатністю, яка виникла до шлюбу або під час шлюбу. Вона також матиме право на аліменти, якщо непрацездатність виникла протягом одного року з дня розірвання шлюбу, але лише якщо непрацездатність спричинена обставиною, яка безпосередньо пов'язана з попереднім шлюбом³⁴.

Відповідно до статті 247 Закону Німеччини про провадження у сімейних справах та справах добровільної юрисдикції (FamFG) зобов'язання щодо виплати аліментів, що надаються дитині протягом перших трьох місяців, а також суми, на яку має право мати, може бути виконано на підставі тимчасового розпорядження суду ще до народження дитини за заявою матері³⁵.

Аліменти в Німеччині існують не тільки для дітей, а й для колишньої дружини, якщо на момент розлучення вона є фінансово неспроможною³⁶. Аліменти, що

³³ Unterhalt für die Ehefrau – Wie hoch ist dieser? URL: <https://www.familienrechtsinfo.de/unterhalt/unterhalt-ehfrau/#:~:text=45%25%20des%20bereinigten%20Nettoeinkommens%20des,und%20des%20Einkommens%20der%20Ehefrau.>

³⁴ Правові положення, що застосовуються в Румунії, що регулюють утримання подружжя та поділ майна під час розлучення. URL: <https://hplegal.ro/uk/legal-provisions-applicable-in-romania-regulating-spousal-support-and-the-separation-of-the-assets-during-a-divorce/>

³⁵ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/famfg/>

³⁶ Розірвання шлюбу: досвід ризних країн. URL: <https://loyer.com.ua/uk/rozirvannya-shlyubu-dosvid-riznyh-krayin/>

виплачуються дружині в разі розлучення, становлять 3/7 або 45 % скоригованого чистого доходу чоловіка, який зобов'язаний сплачувати аліменти за умови, що дружина не працює. Проте, чоловік, який зобов'язаний сплачувати аліменти, має право на франшизу, тобто певну суму, яку дозволено вимагати для себе, і яка, своєю чергою, призначена для забезпечення його власних потреб. Аліменти на дітей завжди виплачуються першочергово; аліменти на дружину актуальні лише після виплати аліментів на дітей. Якщо особа, яка зобов'язана сплачувати аліменти, не в змозі виконувати свої зобов'язання, дружина може не отримати жодних аліментів³⁷. У Німеччині, окрім аліментів, чоловік має сплачувати в межах своєї платоспроможності додаткові виплати дружині в якості утримання (витрати на страхування здоров'я; витрати, пов'язані із хворобою; витрати на навчання або підвищення кваліфікації чи перепідготовку; витрати на відокремлене проживання; тимчасове утримання для страхування по старості).

Німецьке законодавство закріплює право на утримання одного з подружжя при окремому проживанні (діє до рішення суду про розлучення) і право на післяшлюбне утримання (діє після розлучення).

Варто відзначити, що законодавство Польщі не встановлює мінімального та максимального розміру аліментів, які призначаються на одного з подружжя. При вирішенні цього питання суд бере до уваги майнові, фінансові та трудові можливості того з подружжя, з якого стягуються аліменти, тобто його стан здоров'я, вік, освіту, кваліфікацію та майно, що перебуває у власності. При цьому, оцінюючи доходи особи, з якої стягуються аліменти, суд враховує не те, скільки така особа фактично заробляє, а скільки вона здатна заробити, працюючи за фахом, використовуючи повною мірою свою кваліфікацію. Обов'язок щодо утримання одного з подружжя припиняється з моменту реєстрації його нового шлюбу³⁸.

- Стосовно питання, за яких умов здійснюється надання матеріальної підтримки (зокрема, на основі цивільних договорів, рішень суду тощо)

У багатьох західноєвропейських державах передбачено обов'язок подружжя укласти договір перед розлученням у суді з метою погодження питань про подальше утримання і виховання дітей, щодо зустрічей з ними, аліментів, інших витрат на них, їх місця проживання, а також щодо надання матеріальної допомоги одним із подружжя іншому тощо (Німеччина, Чехія, Латвія, Литва, Естонія, Польща, Болгарія). Допомогти в укладенні такого договору можуть спеціальні органи у справах сім'ї при муніципалітетах. Як правило, вони консультують. Можлива участь медіатора для укладення угоди між подружжям. Можна звернутися до юристів. Суди враховують зміст укладеного договору. Ті питання, які подружжя не вирішило

³⁷ Unterhalt für die Ehefrau – Wie hoch ist dieser? URL: <https://www.familienrechtsinfo.de/unterhalt/unterhalt-ehfrau/#:~:text=45%25%20des%20bereinigten%20Nettoeinkommens%20des,und%20des%20Einkommens%20der%20Ehefrau>.

³⁸ Солтисьяк Марина. Розірвання шлюбу за законодавством Республіки Польща. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/rozirvannya-shlyubu-za-zakonodavstvom-respubliki-polshha>

в договорі, можуть бути вирішені у судовому порядку. Наприклад, встановлення певної суми утримання другому з подружжя, яка/який хворіє, не працює, займається вихованням дітей тощо. Але оскільки укладення договору потребує погодження обох із подружжя, а у випадках домашнього насильства це неможливо (за винятком, якщо до прояву ситуацій насильства існували раніше укладені цивільні договори між подружжям), тому під час розлучення з причини домашнього насильства договірне регулювання відносин на майбутнє фактично не застосовується, медіація теж неефективна і не застосовується.

За законодавством Польщі, у разі розірвання шлюбу з вини лише одного з подружжя невинувата особа також має право на утримання, якщо внаслідок розлучення її матеріальне становище значно погіршилося. У такому випадку той з подружжя, хто невинуватий у розірванні шлюбу, має право на стягнення аліментів із винної сторони для задоволення своїх виправданих потреб, навіть якщо він не перебуває у скрутному матеріальному становищі³⁹.

У Румунії сторона-позивач може вимагати компенсацію і отримати її від сторони-захисту лише у випадку, якщо судом буде встановлено вину відповідача в розірванні шлюбу, та лише за умови, що шлюб тривав не менше 20 років. Але якщо сторона вимагає компенсації, вона не може вимагати сплати аліментів іншою стороною⁴⁰.

- Стосовно питання про механізми контролю з боку державних органів щодо прав одного з подружжя у разі розлучення у зв'язку з домашнім насильством, а також щодо захисту прав дитини до досягнення нею 1 (3) років

Якщо в разі розлучення у зв'язку з домашнім насильством одному з подружжя, а також дитині (дітям) загрожує небезпека, суд застосовує тимчасові заходи, спрямовані на забезпечення безпеки постраждалої особи, виносить припис насильнику з покладенням на нього певних обов'язків, заборон та обмежень. Тобто держави діють відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами⁴¹ і відповідно до національних законів у цій сфері відносин. Органи поліції зобов'язані ефективно реагувати на заяви і скарги того з подружжя, хто зазнає прямих погроз від насильника, домагань. У рішеннях ЄСПЛ неодноразово зазначалося про неефективну реакцію державних органів, які мали б захистити того з подружжя та дітей, які отримують погрози від іншого з подружжя («Є.С. та інші проти Словаччини» (E.S. and Others v. Slovakia) (заява № 8227/04, від 15.09.2009 р.); «Н. проти Швеції» (N. v. Sweden) (заява № 23505/09, від 20.07.2010 р.); «А. проти

³⁹ Солтисьяк Марина. Розірвання шлюбу за законодавством Республіки Польща. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/rozirvannya-shlyubu-za-zakonodavstvom-respubliki-polshha>

⁴⁰ Правові положення, що застосовуються в Румунії, що регулюють утримання подружжя та поділ майна під час розлучення. URL: <https://hplegal.ro/uk/legal-provisions-applicable-in-romania-regulating-spousal-support-and-the-separation-of-the-assets-during-a-divorce/>

⁴¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11

Хорватії» (A. v. Croatia) (заява № 55164/08, від 14.10.2010 р.); «М.Дж. проти Туреччини» (M.G. v. Turkey) (заява № 646/10, від 22.03.2016 р.) та інші)⁴². Акти насильства можуть відбуватися як під час процедури розлучення, так і після неї, тому захист важливий.

Висновки

Аналіз викладеної в оглядовому досьє інформації дозволяє констатувати, що наразі має місце тенденція до уніфікації законодавства європейських держав щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Насамперед, це обумовлено прийняттям Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції). Цьому також сприяє практика Європейського суду з прав людини, яка охоплює захист від домашнього насильства змістом таких прав, як право на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини), заборона катування (стаття 3 Європейської конвенції з прав людини), право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Європейської конвенції з прав людини). На рівні держав-членів Європейського Союзу така уніфікація буде пов'язана з приведенням національного законодавства у відповідність до положень Директиви ЄС 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14.05.2024 р. про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При написанні матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.

⁴² Домашнє насильство. URL: <https://rm.coe.int/6098831-v1-legal-summaries-domestic-violence-help-ukr/1680907ab3?fbclid=IwAR1av7aLNx8xaCje509pkceD8ju0dhkVj0j-bbn39BIM3njNdyUiptkPej4>